

ébreszt az a magyarázat, hogy az első a „nemzeti egyéni illúziókhoz való hűség”, a második pedig egyrészt az „illuzionizmus kísértése”, másrészt olyan elv, amellyel a költő a történeti népi értékek nevében nem-et mond kora valóságára. Ez a két elv kifejezi azt a harcot, amit Arany az irodalmi életben folytatott. Az első a túlfinomult szalonköltészet, illetve pályája végén egy gyökértelen vagy általa annak vélt új költészet (újromantikusok vagy az urbánus ellenzéki irodalom) ellen irányult a reális, a nemzetileg konkrét nevében — erre 49 előtt volt nagyobb szükség. A másodikban elsősorban az a harc kap formát, amit az álnépiesek, a Petőfi-utánzók ellen folytatott, akik az ideálra ellenhatásképpen bekövetkező reál elvét a teljes eszmeietlenségig, gyakran egy bizonyosfajta naturalisztikus ábrázolásmódig fokozták. A „Pusztá elvont ideállal Inkább nem is dallanék” bár valóban a 49 előtti irodalmi harcokból megőrzött tétel, de nem illúziókhoz való ragaszkodás, hiszen az elvont, agyoneszményített költészettel szemben az új irány csatát nyert és a művészi forradalomnak ez a része 49 után lényeges akadály nélkül érvényesült. A „Nem a való hát, annak égi mássa . . .” elvben sem kora valóságának elutasítását fogalmazta meg elsősorban, hanem arra akarta tanítani a fiatal költőket, hogy a művészet nem a valóság pusztá másolása. Kétségtelen azonban, hogy van ennek a tanításnak egy olyan jelentése is, hogy Arany nem akarta elfogadni a modern irodalomban, főleg a regényirodalomban tért hódító új témákat, a költészetet továbbra is a „lélek ünnepnapjának” tartotta.

Baránszky lényegében megnyugtatóan jelölte ki Arany helyét és igazsága nem gyengült, csak erősödött volna, ha figyelembe veszi a folytonosság mellett a törést is, ha meglátja az előrehaladás mellett a járhatatlanná vált, betemetett utakat; ha a stílus összetettségének alapjául nem egyedül a kapitalizmust fogadja el, hanem tudomást vesz a bukott 48/49-es forradalommal járó lelki megrendülés hatásáról is.

Horlai Györgyné

NACSÁDY JÓZSEF: MIKSZÁTH SZEGEDI ÉVEI (1878—1880)

Irodalomtörténeti tanulmányok 8. Művelt Nép, Bp., 1956. 160 l.

Nacsády József Mikszáth-monográfiája az író pályájának olyan szakaszát vizsgálja, amelyet irodalomtörténetírásunk eddig mostohán kezelt. A korábbi évtizedek pozitívista vagy szellemtörténész kutatói nem minden célzatosság nélkül mellőzték ezt a pályaszakaszt, hiszen az alapos irodalomtörténeti kutatás okvetlenül olyan tényeket hozott volna a felszínre, amelyek megváltoztatták volna a tőlük kialakított Mikszáth-képet. A marxista irodalomtörténetírásnak pedig először az *egész* életművet kellett megtisztítania az évtizedek során reá rakódott salaktól, az egész életmű megmutatása adott lehetőséget a részletek alaposabb vizsgálatára.

Nacsády monográfiájának tárgyválasztása tehát igen szerencsés. Mégsem ez a legnagyobb érdeme, hanem az, hogy a korábbi irodalomtörténeti megállapítások előítéleteitől önmagát függetleníteni tudta. RUBINYI MÓZES-nek, a korábbi bibliográfiai összeállítás szerzőjének buzdító szavait komolyan véve, több mint *nyolcvan* eddig számba nem vett írással gyarapította a Mikszáth-életmű korpuszát. Már ez jelzi, de az egész tanulmány is azt bizonyítja, hogy a szerző kételkedő módszerétől vezettetve nemcsak biblio-

gráfiai adatokkal, hanem az abból adódó következtetésekkel tárta fel az igazságot és gazdagította a szegedi évekről kialakult képünket.

A korábbi évtizedeknek a szegedi évekre vonatkozó véleményét Nacsády könyvében bemutatja. Ezek megisméltése nem a kritikus feladata. Az elszórt mondatokból kitűnik, hogy az említett irodalomtörténeti munkák még a zsengekhez sorolták a két és fél év termését és az író kiforrotlan nézeteinek megtestesülését látták publicisztikai írásaiban. De voltak olyan szerzők is, akik itt vélték feltalálni a későbbi „Tisza-párti” író vonzalmainak gyökereit. E véleményeket Nacsády nem egy-egy mondatral, hanem monográfiája *egészével* cáfolja.

Könyve két részre oszlik. Az elsőben a publicistát mutatja be, a másodikban az elbeszélő megizmosodásának tényeit sorakoztatja fel. A monográfia bevezető fejezetében szerencsés ötlettel az 1910-es szegedi Mikszáth-ünnepélyek szentviten krónikásaként sorolja el az ünnepi napok eseményeit. Jól tudjuk, hogy Mikszáth Szegeden megjelent és beszédet mondott. Ebben hangsúlyozta, hogy a városban töltött évei termékenyen hatottak művészetére. Nacsády a szegedi ünnepély kiemelésével már előre jelzi, hogy az író is élete egyik fordulójának tekintette Szegeden töltött éveit. Ezt a fejezetet követi az 1870-es évek Szegedének bemutatása. A szerző abból indult ki, hogy be kell mutatnia annak a városnak a korabeli életét, amelyben az író nem mindennapi eseményeket él majd át. De a jogos célkitűzés megoldása nem a leg-sikerültebb. A felsorakoztatott adatok túlságosan magukon viselik történelmi és közigazgatási forrásaik bélyegét. Feltétlenül szükséges lenne a korkép, ha megteremtéséhez Nacsády az irodalmi forrásokat is felhasználta volna. Még a bevezető részhez tartozik, a „Mikszáth Szegeden” című fejezet is. Ebben Nacsády a Mikszáth Szegeden való otthonra találására vonatkozó és még fellelhető dokumentumok bemutatása mellett egy kissé előre bocsátja a később előadandókat, összegezi a két és fél év jelentősebb eseményeit. Ez utóbbi rész feleslegesnek tűnik.

A bevezető fejezeteket követi a monográfiának a publicista Mikszáth hétköznapiját bemutató, a könyv legértékesebb és legeredetibb megállapításait tartalmazó része. Nacsády az eddig csak a bibliográfia lapjain található adatokat saját gyűjtésével kiegészítette és határozott vonalakkal megrajzolja Mikszáth újságírói tevékenységét. A bemutatott és elemzett cikkekből kitűnik, hogy a közjogi ellenzékhez tartozó Szegedi Napló hasábjain Mikszáth a lap általános irányvonalánál sokkal határozottabb nézeteket és elveket vallott. A kormányt támadó cikkei demokratizmusukkal, a nemzet sorsdöntő kérdéseiről kifejtett gondolataikkal elűtnek a Szegedi Napló egyéb írásaitól. Az 1878 őszen és 1879 első hónapjaiban megjelent publicisztikai cikkei nyújtják az előjátékot ahhoz az újságírói tevékenységhez, amelyet az árvíz idején folytatott. A kritikus napokban hevesen vitázott a veszélyt lebecsülőkkel, a városra zúdult szerencsétlenség napjaiban gyors segítséget sürgetett, és rövid idő alatt megírta a „Szeged pusztulása” című röpiratát, amelyben cikkeihez hasonlóan a felelősség kérdését állította középpontba. Ez a füzet, a sietve papírra vetett mondatai ellenére is, a tragikus eseménynek megfelelő lakonikusságával és a puritánságból áradó pátozával új szint jelentett Mikszáth publicisztikájában. (E füzet teljes szövege eddig nem jelent meg, éppen ezért kár, hogy Nacsády csak néhány mondatot fordít bemutatására. 58. l.) Az újjáépítés irányítására kinevezett kormánybiztos, Tisza Lajos és hivatala tevékenységének, pontosabban tehetetlenségének

éleshangú bírálata jellemzi Mikszáth írásait. Ezeket a cikkeket mutatja be Nacsády monográfiája 63—73. lapján.

Itt kell megjegyezni, hogy az 1878 ősztől 1879 őszéig keletkezett és Nacsády által idézett publicisztikai írások Mikszáth Hátrahagyott Íratainak 6. és 7. kötetében, a „Szeged Könyvé”-ben *nem* kaptak helyet. Azok az írások, amelyek Mikszáth szegedi tartózkodásának első évi terméséből bekerültek a „Szeged Könyvé”-be, csak rövid, politikai gondolatot nem tartalmazó apróságok. A kormányt támadó, az ország társadalmi bajait elemző írások csak a bibliográfiában regisztráltak. Nacsády monográfiájának érdeme, hogy e holt bibliográfiai tételek lelkét megtalálta és a cikkek alapján megmutatja olvasóinak Mikszáth igazi arculatát.

A már méltatott részletekhez hasonló alapossággal és körültekintéssel mutatja be Nacsády az 1879 őszen bekövetkezett fordulatot követő írásokat is. A fordulat a Tisza Lajos személyével foglalkozó cikkeken érezhető. A személyes támadásokat objektívebb, az eredményeket némi fenntartással elismerő hang váltotta fel. Ennek a legszembeötlőbb jele Mikszáth 1879 október 18-i „Tisza Lajos” című vezércikke (ez már megtalálható a „Szeged Könyvé”-ben is!). Nacsády a fordulatot részletesen elemzi. Legfőbb okát a Szegedi Naplónak a kormánypárti Szegedi Híradó támadásának hatására tett engedményeiben látja. Idézi a lap szerkesztőjének nyilatkozatát, amelyben kifejti, hogy az újjáépítést nem tekintheti az ellenzék sem „politikai dolognak.” (73—75. l.) Mikszáth annak következtében, hogy elvesztette a támasztékot jelentő Szegedi Napló bíráló állásfoglalásait, továbbá az 1879 szeptemberében tartott pótválasztásokból fakadó keserű tapasztalatok hatására, változtatott a Tisza Lajosról szóló cikkek hangján. Nacsády tanulmánya további lapjain a cikkekből vett idézetekkel igazolja, hogy ez az engedmény *csak* a kormánybiztos személyének szólt, bár még vele szemben is többször visszatért a személyes gúny hangja. Mikszáth a kormánybiztosi apparátus és annak tagjai ellen változatlan élességgel támad. Nacsády érvei meggyőzőek, mégis az állításait leginkább alátámasztó „Tisza Lajos és udvara Szegeden” című főny- és árnykép gyűjteményt felszínesen tárgyalja és ezért több téves megállapításra jut. Monográfiája e részével kapcsolatban a következőket szeretném megjegyezni.

Nacsády e füzetéről írva megjegyzi, hogy „az arcképek közül több nem más, mint az illetőkről korábban írt cikkek éles hangjának enyhítése (Tisza Lajos, Bakay Nándor)”. (Erre még visszatérek.) Majd tovább fűzve gondolatát a következőket írja: „A Szeged Könyve még tovább tompítja őket. Például a Dobó Miklósról készült fotográfia a Szeged Könyvében ügyes és szándékos mellébeszélés.” (85. l.) Nacsády joggal bírálhatja a „Szeged Könyv”-ét a szegedi termésből nyújtott válogatása miatt, de ebben az esetben nem „mellébeszélésről”, hanem egészen másról van szó. RUBINYI MÓZES a Mikszáth-hagyaték gondozója a Szeged Könyve I. kötetének bevezetőjében írja: „A *Tisza Lajos és udvara Szegeden* című műből értékesítettük a következőket: *Janovich Miklós, Dobó Miklós, Szemző Gyula, Komjáthy Béla, Tallián Béla, Tisza Lajos, Komjáthy mint költő*, továbbá a *Két kir.biztosi tanácsosi salonkabát* címűt, mely a mi gyűjteményünkben *Ők ketten* címen olvasható. Mikszáth ezeket némileg átalakítva adta ki kötetében, éppen e kötet keretei és célzatai miatt.” RUBINYI MÓZES az idézett szövegrészlet utolsó mondatában közli, hogy Mikszáth a felsorolt írásokat a „Tisza Lajos és udvara Szegeden” című kötetben „némileg átalakítva” adta ki. Viszont

arról már nem tájékoztat, hogy ő nem e kötetből adja közre a jelzett cikkeket, hanem a „Szegedi Napló”-ban megjelent első változatukból. (Erre legfeljebb az utalhat, hogy a cikkek után a Szegedi Naplót tüntette fel forrásként). Ebből a be nem vallott szerkesztői önkényből következett, hogy Szeged nagyravágyó apátkanonokáról, Dobó Miklósról szóló írásként egy olyat közölt, ami nem jelent meg az árnykép-kötetben. (Ti. Mikszáth 1880. febr. 15- és 22-én írt Dobóról, kötetébe a 22-i maró gúnyal írt cikk anyagát dolgozta bele, Rubinyi pedig az anekdotázó február 15-ét közölte.) A „Tisza Lajos” címen Rubinyi Mikszáthnak 1879. október 18-án megjelent vezércikkét közölte, holott Mikszáth Kálmán a „Tisza Lajos és udvara Szegeden” című kötetében ennek csak morzsáit használta fel. Tehát a Szeged Könyve nem a „Tisza Lajos és udvara Szegeden” c. kötet szövegét közölte, hanem a Szegedi Naplóban megjelent írásokat.

E kitérő után visszatérve Nacsády megjegyzéseire, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a tőle „enyhített hangúnak” jelzett cikkeket, érdekes megállapításra juthatunk. A Bakai Nándorról szóló, a Szegedi Naplóban megjelent cikk anekdotikus bevezetését elhagyva, a kötetben Mikszáth az árnyképet a következő mondatokkal kezdi: „Ha én írom: Bakai; ha ő írja: Bakay. Arisztokratának kíván látszani azért, mert demokratának nézik. A bakra ül a kocsis mellé, hogy közelebb lehessen a nagyúrhoz, ki olyan távol áll a canaille-től. S ezt ő mind nem tenné, ha nem volna egy a canaille-ből...” (Tisza Lajos és udvara... 3. l.) Nem tudom, hogy e mondatok mennyiben minősíthetők enyhítésnek. Igaz, hogy a Szegedi Napló 1879. szeptember 5. számában megjelent Bakai-cikk szövegéből a következő rész kimaradt: „Mert bizony Bakai Nándor majszter uram, amint azt majd holnap mondom el, egészen céltévesztett ember: nagyot vétett ellene a gondviselés, miért nem úgy teremtetten, hogy nyelve kefe legyen s hogy a nyála suviszk lenne. Mert akkor Tisza Lajos cipője reggel, délben, este mindig fényes lenne.” Ez a rész tagadhatatlanul „éles”. De amit a napilap hasábjai elbírnak, azt egy kötet lapjai már nem.

Nacsádynak az árnykép-kötetben napvilágot látott Tisza Lajos-cikkkel kapcsolatos megjegyzéséről már nem lehet egyszerűen itélni. Nacsády a fent már idézett mondatában csak általánosságban beszél enyhítésről. A kötetnek a Tisza Lajosról szóló fejezetéből vett idézetanyagában és a hozzáfűzött kommentároknak nem mutat be semmiféle enyhítést (l. 85—87. l.). Viszont megjegyzi, hogy Mikszáth későbbi cikkeiben újból élesebb hangon nyilatkozik Tisza Lajosról (87—88. l.). E megjegyzéséből az tűnik ki, mintha a „Tisza Lajos és udvara Szegeden” valamikor az 1880-as év elején jelent volna meg. Az igazság pedig az, hogy augusztus 15-én (ld. Szegedi Napló, 1880. augusztus 15.; Szegedi Híradó, 1880 augusztus 25), hiszen május 16-án még a Szegedi Naplóban közölte Mikszáth a készülő kötet egyik árnyképét Horváth Gyuláról. Nacsádynak e félreértése annál inkább szembeötlő, mert mint a Tisza Lajos bírálatát felújító írást idézi Mikszáth egyik cikkének (április 7) egy részletét monográfiája 88. lapján. A tőle idézett rész pedig szó szerint megtalálható az árnykép-kötet Tisza-portréjának 63. és 64. lapján. (Az idézetek összevetésétől a helyhiány miatt el kell tekintenem.)

A monográfia e részleteivel szemben tett ellenvetések célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a „Tisza Lajos és udvara Szegeden” című mű fontosságára. Nacsády e művel kapcsolatos észrevételei túlságosan elnagyoltak és sajnos pontatlanok. Mint a Bakairól szóló árnykép esetében látjuk, a szöveg-

változtatás még nem enyhítés. Ez jellemzi a többi árnyképet is a Tisza Lajosról írottat kivéve. Csak erre a darabra érezhetjük találónak Nacsády-nak az egész műre vonatkozó megjegyzését, mely szerint: „Ezért felemás első pillanatra is a kis könyv.” (84. l.) Viszont a Tisza Lajos-„fénykép” felemás voltát elemzéssel kellett volna a szerzőnek bemutatnia. Ez annál is fontosabb lenne, mert a korábbi irodalomtörténeti állításokat így még határozottabban cáfolhatná meg. A kritika nem vállalkozhat erre a munkára, csak néhány általános megjegyzésre szorítkozhat. Az árnykép-kötetben megjelent Tisza Lajosról szóló írás hangjában — ellentétben a kötet többi írásának metsző iróniával megrajzolt jellemrajzával — a gunyoros hang változik egy egészen másfajta hanggal. Például Tisza Szegedre érkezésének első hónapjairól szólva Mikszáth így ír: „A diktátor szerepköre ez (ti. a Tisza Lajosé. R. l.). S a diktátornak tudnia kell mindent. De a diktátor nem diktál semmit. A tollat rágja, virraszt, hogy gondolkozhassék. S a gyertyának, mely íróasztalán ég reggelig, sok hamva marad, de gondolatnak árnyéka sem . . .” („Tisza Lajos és udvara Szegeden” 55. l.) Ez a hang és különösen a tény-megállapítás Mikszáth 1879 nyarán írott cikkeire emlékeztet. Viszont néhány lappal hátrább ugyanerről az időszakról így ír: „Szeged akkor nagyon beteg volt. S senkisémmel türelmetlenebb, mint a beteg. Felhők látása gyöttri, erdők zúgása ingerli, a levegő fojtogatja. S bármelyik oldalán fekszik, mindig a másikon volna jobb. Tisza Lajost nem fogadták melegen. Mintha valami démonok ingerelték volna a közvéleményt, az mérges kezdett lenni rá. Aggodalmak keltek, panaszok támadtak. Miért? Honnan? Senki sem tudta s mégis mindenki érezte.” (Uo. 60. l.) A Tisza személyével foglalkozó rész elé helyezett képekkel zsúfolt mondatok kitűnően készítik elő a továbbiak atmoszféráját. Majd ugyancsak ilyen funkciót töltenek be a rövid egyszavas kérdőmondatok. Mikszáth e passzusban naivitást mutatva feledkezik meg saját, 1879 nyarán írt cikkeiről. E két bemutatott idézet valóban felemás. Az ilyen párok felsorakoztatását tovább folytathatnánk. De nemcsak ilyeneket, hanem olyan részleteket is, amelyek körülvonalaznák Mikszáth 1880 derekán kialakult nézeteit.

*

Nacsády monográfiájának második része, a „Mikszáth írásművészetének fejlődése” című nemcsak tárgyánál, hanem kidolgozásánál fogva is más jellegű. Míg az első részben Nacsády teljességre törekedve rajzolta meg Mikszáth szegedi éveit publicisztikájának jellegzetes alakulását, addig ebben a részben korántsem törekszik a tárgykör teljes kimerítésére. Figyelmét csak néhány kérdés-csoportra irányítja. Ezekre az alfejezetek címei is utalnak. Így részletesebben foglalkozik az írói módszer kialakulásával, a megfigyelések előtérbe kerülésével, a régi témák újra fogalmazásával. Bár ennek a fejezetnek is vannak új és érdekes részleteredményei, pl. a „Bede Anna tartozása” alapötletének kimutatása (117—118. l.) vagy a Pintér Sándornak és Mocsáry Pálnak a palócokról szóló írásainak és a mikszáthi palóc-témakör között fellelhető filológiai és eszmei kapcsolatokra való utalás (119—120. l.), mégis elnagyoltnak tűnnek Nacsády megállapításai. Alig ír olyan elbeszélésekről, amelyek a Hátrahagyott Iratokba sem kerültek be. Az olvasó úgy érzi, hogy a szerző még adós maradt egy igen magvas és érdekesnek ígérkező tanulmánnyal. A monográfia e részének lapjai tele vannak kitűnő, de kifejtetlen gondolatokkal, elnagyolt, csak a körvonalakat sejtető elemzésekkel. Reméljük, hogy

ezek kidolgozására a szerző még hamarosan visszatér, mert a kritikai ellenvetések ellenére Naacsády József monográfiája éppen úttörő jellege miatt igen jelentős alkotás. A kritikus nehéz helyzetben van, hiszen egy 1956-ban megjelent és valószínűleg még korábban megírt munkáról mondott bírálatot. Valószínűleg már a kritikától függetlenül a szerző maga is felfigyelt az említett zökkenőkre és további munkáiban tovább gazdagítja Mikszáth-képünket.

*

Rejtő István

A JÁSZ SZÓJEGYZÉKHEZ

Az Osztályközlemények előző számában (XII. 1—4.) közöltem a FEKETE NAGY ANTALTÓL talált Jász Szójegyzékről szóló cikkemet. A cikk kézírata némi sietséggel került nyomdába s a korrektúra alkalmával sem volt idő megfelelő revízióra. Most fejeztem be a cikk német kiadásának javítását. Erre korlátlanul volt időm s ez alkalommal észrevettem két hibát a magyar kiadásban. Ezek a következők:

1. A 235. lap második bekezdésében felsorolom az *Aslar* 'Jászok' szóból való magyarországi helyneveket (idézem az EtSz.-t, melyben megvan az irodalom). KARÁCSONYI JÁNOS cikkére támaszkodva (MNy. XVII, 1921, 211. l.) hat helységet sorolok fel („Oszlár nevű helység... valaha 6 volt hazánkban” mondja KARÁCSONYI). GYÖRFFY GYÖRGY a Jász Szójegyzék német kiadásához a jászok és kunok magyarországi lakóhelyeiről térképvezérlőt készített, melyen külön feltünteti az *Oszlár* nevű helyeket. Megnéztem, nincse ellentmondás GYÖRFFY GYÖRGY adatai és KARÁCSONYI fenti állítása között, s kiderült, hogy van. Magyarországon nem hat, hanem hét *Oszlár* helységről beszélhetünk, KARÁCSONYI JÁNOS figyelmét elkerülte a nógrádi *Oszlár*, mely benne van már WENZEL Árpádkori Új Okmánytárában (IV, 171—3), de nincs benne CSÁNKI Tört. Földrajzában. (Az illető oklevél újabb kiadása: JAKUBOVICS—PAIS: Ó-magyar Olvasókönyv 102 skk.) Talán még kerül elő más *Oszlár* név is s az sincs kizárva, hogy egyes hasonló neveket is az *Oszlárokkal* összefüggésben kell tárgyalni.

Ennek megfelelően a 234. l. 4. pontja első sorában is a „hat” számnév „hét”-re javítandó.

2. A 240. lapon, a III. rész elején nagyjában és rosszul adom meg a nyelvemlék méreteit. A nyelvemlék írásmezeje 171 × 112 mm. Ezt sajnos későn kérdeztem meg FEKETE NAGY ANTALTÓL (a Jász Szójegyzék más kérdései foglalkoztattak), s mikor a választ megkaptam, az Osztályközlemények illető száma már megjelent.

De van fontosabb mondanivalóm is.

Ifj. HORVÁTH JÁNOS közölte velem, hogy cikkem különnyomatának elolvasása alkalmával eszébe jutott egy latin kifejezés, melyet mostanában olvasott, s mely a Jász Szójegyzék utolsó két adatának magyarázatában segítségünkre lehet.

A Szójegyzék 17. sora végén ez van: *Gu'za doctill'u'[i']s*. Hogy a latin értelmezésnek, a *doctillus*-nak mi a jelentése, arról fogalmam sem volt s azt mondtam (247. l.), hogy a *Gu'za* talán egybevetethető az *oszét quaz[a]* 'szarvastehen' szóval. Közöltem HARMATTA JÁNOSnak e feltevés elleni észrevételeit is s a hangtani részben — több más kétes megfigyéléssel együtt — nem használtam fel.